

**Реалізація економічної свободи в умовах
глобальної фінансової кризи**

Глуценко О. В., доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню реалізації економічної свободи в умовах фінансової кризи. Визначено та охарактеризовано внутрішні та зовнішні форми прояву економічної свободи. Розглянуто зовнішній простір реалізації економічної свободи. Обґрунтовано характеристики зростання ролі свободи в умовах фінансової економіки через розкриття поширення варіантів вибору за рахунок віртуальних альтернатив і підвищення відповідальності за здійснений вибір.

Ключові слова: економічна свобода, фінансова криза, простір економічної свободи, ризик, відповідальність

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження причин виникнення та поширення світової фінансової кризи має неабияке значення для сучасної української економіки, що також вражена кризовими явищами. Розгляд механізму виникнення та визначення найбільш постраждалих секторів економіки, пошук шляхів зменшення кризових явищ є нагальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проявів кризи в Україні займалися А. Гальчинський[1], Б. Данилишин[2], Шигео Катцу[3], М. Згуровський[4], їх погляди подано у періодичних виданнях. Ґрунтовні наукові праці, що присвячені дослідженню особливостей фінансової економіки, належать В. Александрову[5], Г. Задорожному[5], Ю.Осипову[6], О. Неклесса[7], О. Юрченко[5]. Серед фундаментальних досліджень, присвячених викриттю особливостей функціонування суспільства споживання слід відмітити Ж. Борійяра[8] та вже згаданого Г. Задорожного[9], що висвітлив питання проблем економічної теорії у суспільстві споживання з точки зору філософії господарювання. Але на цей час все ще немає наукових праць, які поєднали б у собі розгляд глобальної фінансової кризи крізь площину фінансової економіки та суспільства споживання.

Основним завданням, що вирішується у статті є визначення та класифікація причин, глобальної фінансової кризи, аналіз прояву кризових явищ в Україні та пошук шляхів подолання наслідків кризового становища.

Виклад основного матеріалу.

В сучасних умовах розгорнувся активний науковий пошук щодо виявлення причин світової фінансової кризи. Вихід з кризового становища має бути лише у зміні парадигми сучасної ринкової економіки, переорієнтації суспільства споживання та диктату фінансової сфери на суспільство

відповідальності, зумовлене суспільною потребою у виживанні та відтворенні людини.

Широкий погляд на проблеми сучасного українського суспільства вимагає визначити та розглянути сутність економічної свободи і форми її проявів. Зміни в суспільній системі поставили на порядок денний питання про економічну свободу взагалі, основні механізми її реалізації в сучасних умовах, особливо про її співвідношення з необхідністю та відповідальністю.

Виявлено та охарактеризовано внутрішні та зовнішні форми прояву економічної свободи. До внутрішніх форм віднесено: усвідомлення господарських цінностей (ціннісноусвідомлююча функція), вибір економічних цілей (цілеутворююча функція) та визначення економічної поведінки (поведінкова функція). До зовнішніх форм: за критерієм ступеня свободи – економічний суверенітет, господарська самостійність, лібералізація; за функціональними проявами – володіння, влада, управління; за формами реалізації – власність, праця, доход.

Реалізація економічної свободи можлива лише у просторі економічної свободи. Суспільні відносини економічної свободи виявляються у зовнішньому просторі економічної свободи.

Доведено, що зовнішній простір реалізації економічної свободи визначається сукупністю інституціоналізованих формальних та неформальних взаємодій суб'єктів господарювання між собою та з суспільством, що дозволяє їм сприймати структурно визначені співвідношення свободи та її обмежень.

До виникнення та поширення світової фінансової кризи призвели ряд чинників, які можна поділити на дві групи: до першої групи належать чинники, пов'язані з функціонуванням та розвитком суспільства споживання, а до другої - чинники, зумовлені розвитком фінансової економіки.

Надмірне споживання, споживання, обране за мету, стало підґрунтям суспільства, що живе у кредит, не маючи коштів на виплати навіть відсоткових платежів за позичковими коштами. Найбільш яскравим прикладом є іпотечна криза у США. Як показав Б.Кушнірук[10], у Сполучених Штатах Америки споживання випередило можливості на декілька порядків. Саме безвідповідальне суспільне споживання підірвало економіку могутньої країни та заклало механізми реалізації глобальної фінансової кризи.

У роботі Г.В. Задорожного[11] показано, що норми суспільства споживання ладні викривити навіть сучасні наукові підходи у економічній теорії. Ця наукова теза має велике методологічне значення: прогностична здатність науки, що функціонує у суспільстві споживання, знижується, вона не здатна діагностувати критичні відхилення у суспільстві з умов збільшення обсягів споживання.

Другим узагальнюючим фактором, що призвів до фінансової кризи, є фінансова економіка – домінанта фінансового сектора, що підкорює реальний сектор.

У сучасній економічній системі панівним є фінансовий сектор, який самозростає, перетворюючись на велику кількість похідних фінансових активів, що обертаються на ринку, не маючи зв'язку з продуктивною економікою реального сектора. Для дослідження процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві, необхідно розвивати визначення категорії «фінансова свобода» як системи економічних відносин з приводу вибору економічними суб'єктами цілей, способів, напрямків, засобів та шляхів здійснення фінансової діяльності, що виникають у зв'язку з необхідністю створення, розподілу й використання сумісно-розділених фінансових потоків для суспільного відтворення. З'ясування особливостей характеристик фінансової свободи як похідної форми економічної свободи, що полягають у більшому ступені невизначеності та ризику, зниженні обмежень за рахунок віртуалізації фінансових відносин.

Саме в умовах фінансової економіки змінюється гіпотеза про співвідношення ризику та доходу. Зазвичай, чим більше очікуваний доход, тим більший ризик, пов'язаний з його одержанням, але в умовах домінанти фінансового сектора відбувається зміна сталої парадигми. Причиною цього є зміна функцій грошей та набуття ними нових функцій. Для покращення розуміння процесів формування глобальної світової фінансової кризи необхідно обґрунтувати співвідношення доходності та ризику в умовах фінансової економіки, де очікуваний доход може бути настільки великим, що ризик його одержання вже не виконує ролі обмеження фінансової свободи і може прискорювати фінансову кризу.

Однією з особливостей функціонування фінансової економіки є зміна функцій грошей.

Класифікацію власних і набутих функцій грошей у контексті представницької теорії грошей запропонував А. А. Гриценко[11].

Детально дослідив трансформацію функцій грошей В.В. Глущенко[12].

Ми розглянемо деякі зміни класичних функцій як умов формування фінансової економіки.

Найбільш значних змін зазнала функція міри вартості – демонетизація золота зробила його не матеріальним втіленням багатства, а одним із видів фінансових активів. Демонетизація золота офіційно завершилася в 1978 р., коли набули чинності Ямайські угоди. З цього моменту золото стало одним із видів фінансових активів, що мають курсову вартість на ринку. На рисунках 1-4 представлено коливання цін на золото на світовому (американському ринку) у довго-, середнє- та короткостроковому періодах .

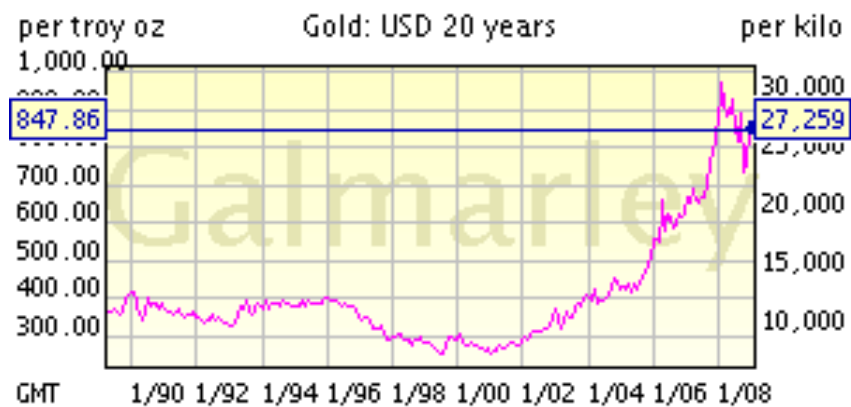

Рис.1. Коливання цін на золото на світовому ринку за 20 років[13]

Рис.2. Коливання цін на золото за на світовому ринку 5 років[13]

Рис.3. Коливання цін на золото на світовому ринку за 1 рік[13]

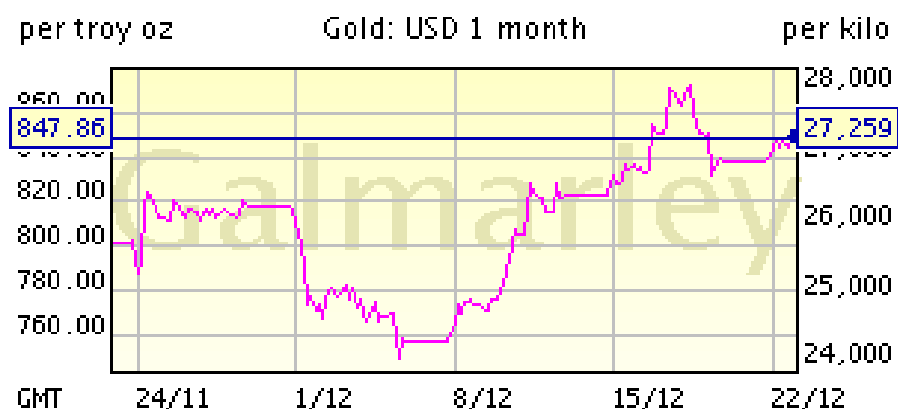

Рис.4. Коливання цін на золото на світовому ринку за 1 місяць[13]

Як бачимо, ринок досить нестабільний, схильний до спекулятивних коливань, на ньому відсутній чітко виражений тренд як у довго- (20 років), середнє- (5 років) та короткостроковому [1 рік та 1 місяць (грудень 2008 року)] періодах. Таке неможливе для товару – загального еквівалента, але характерне для одного з видів доходного (прибуткового) вкладення, ціна якого схильна до ринкових, спекулятивних коливань.

Після другої світової війни Сполучені Штати набули змоги отримувати так званий «сеньйораж» за використання долара США у ролі платіжного засобу при міжнародних розрахунках. Це становище дало змогу утримувати інфляцію в країні у заданих рамках за рахунок її «імпорту» в інші країни, але ця ситуація в умовах глобальної фінансової кризи довго триматися не може. З часом, а особливо при чітко визначеній спрямованості міжнародного валютного ринку до знецінення долара США, в економіку країни приплине маса грошей, несучи з собою зворотню хвилю «імпортовану» інфляцію. Втримати стабільність грошової одиниці при зазначеному перебігу подій буде неможливо, ймовірна грошова реформа деномінаційного типу.

В свою чергу це призведе до колапсу системи міжнародної торгівлі у світовому масштабі, тобто криза матиме ще й другий та третій етапи.

Криза, що розпочалася у кредитному секторі, неодмінно зачепить як страховий сектор, так і бюджетно–податкову систему.

Таким чином, нами обґрунтована необхідність обмеження віртуальної складової фінансової свободи та розкрито її суперечливий вплив на банківську, податкову і страхову сфери.

Тепер перейдемо до визначення проявів фінансової кризи в Україні.

Світова фінансова криза, що на цей час охопила й Україну, вплинула на курсову стабільність гривні.

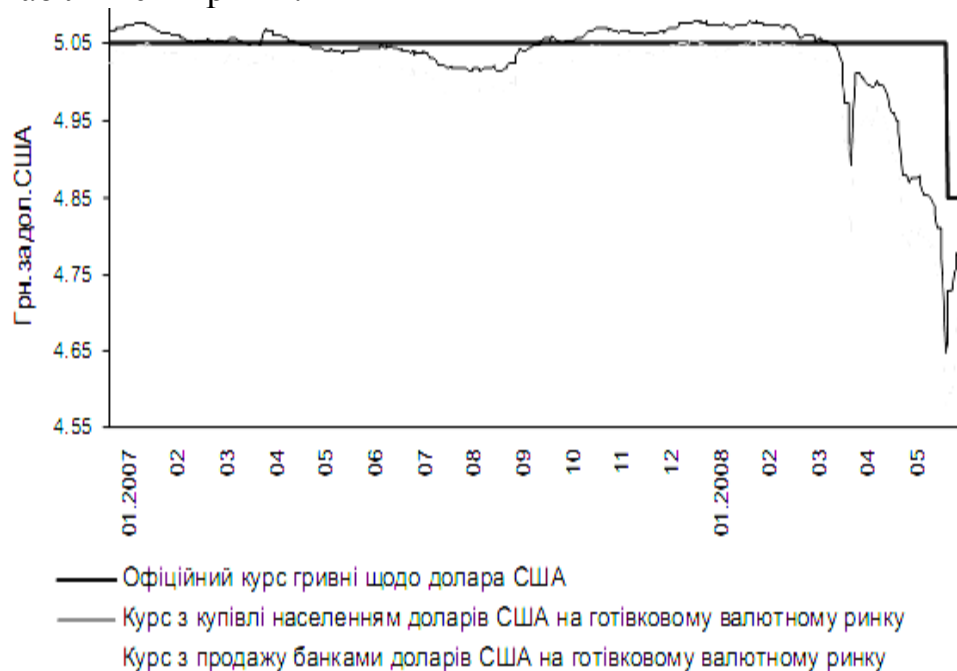

Рис.5. Курс гривні щодо долара США на готівковому валютному ринку з 01.2007 по 05.2008 роках[14]

На рис. 5 відображається передкризове становище валютного ринку України. Можна простежити декілька етапів: 1 етап - «відносна стабільність» - протягом усього 2007р. та січня – березня 2008 р. 2 – «перший поштовх» - березень – квітень 2008 р.; 3. етап – «стрімке падіння»- квітень – травень 2008р. 4. етап – «падіння та злет» - травень – червень 2008 р.

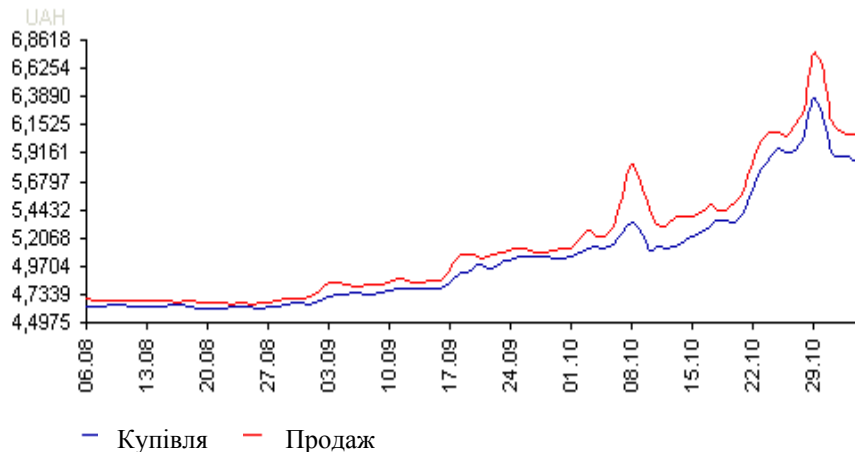

Рис.6 Курс гривні щодо долара США на готівковому валютному ринку станом на 1.11.2008 року[15]

На рис.6 відображається стан валютного ринку України у кризовому стані. Також можна виділити декілька етапів: 1 етап - «відносна стабільність» - протягом серпня та початку вересня; 2 етап – «невелике зростання» - протягом вересня; 3 етап «перший поштовх» - перша половина жовтня; 4 етап – «стрімке зростання» - до 22.10 2008р.; 5 етап – «злет та падіння» - 22 жовтня 2008 р.

Таке майже дзеркальне відбиття кризових явищ в економіці приводить до двох невтішних висновків.

По-перше, на валютному ринку панують технічні тенденції, що не впорядковуються та не керуються державою в особі НБУ. Аналіз двох графіків: на рис.5 та рис.6 наочно свідчать про те, що якби НБУ контролював ситуацію на валютному ринку, не було б гострих поштовхів – злетів, скачків та падінь. Державне втручання зробило б лінії графіків гладкими.

По-друге, фінансова економіка та процеси глобалізації призводять до можливості глобальних фінансових криз, що зараз відбуваються в Україні та світі. Сучасні телекомунікації, швидкість обміну інформацією дають кризовим явищам змогу поширитися по світу з надзвичайною швидкістю, долаючи кордони країн та призвести до паніки, до так званого «ефекту ірраціональних очікувань»

Сучасне становище валютного ринку відбивають графіки 7 та 8.

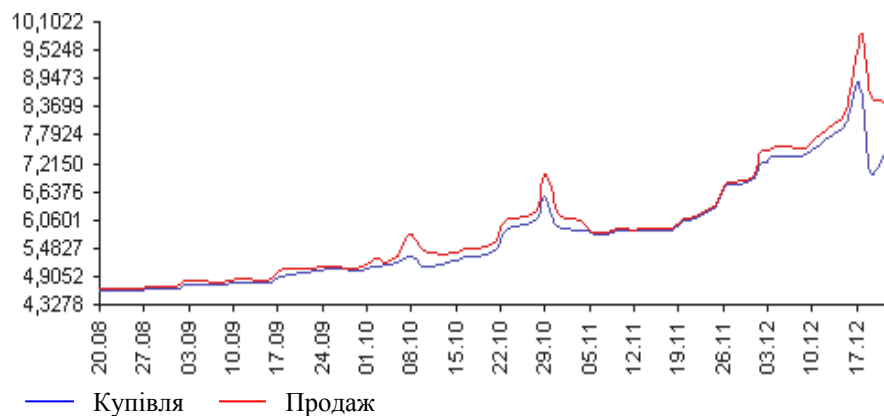

Рис.7. Курс гривні щодо долара США на готівковому валютному ринку протягом серпня- грудня 2008 р.[15]

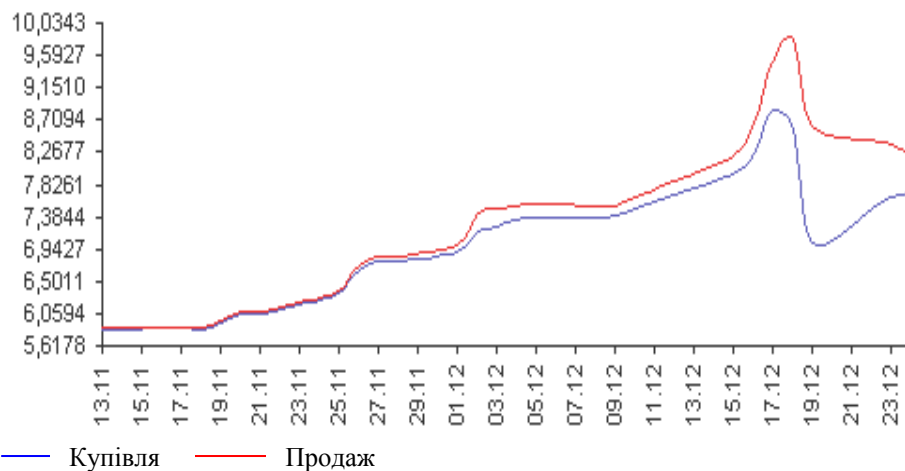

Рис.8. Курс гривні щодо долара США на готівковому валютному ринку протягом листопада- грудня 2008 року[15]

На обох графіках (рис.7. та рис.8) можемо спостерігати зростання спекулятивних очікувань, паніку на валютному ринку України та невдалі спроби НБУ вгамувати ситуацію.

В сучасних умовах розширюються межі спекулятивного попиту, що виражається в зниженні питомої ваги фінансових активів з нульовою доходністю.

Доходність стає фактором, що стимулює трансформацію одних фінансових активів в інші. Класичною є гіпотеза про співвідношення ризику й доходу (прибутку): чим більший очікуваний дохід (прибуток), тим вищий ризик, пов'язаний з його одержанням.

В умовах фінансової економіки з'являється альтернативна гіпотеза: очікуваний дохід (прибуток) може бути настільки великим, що ризиком, пов'язаним з його одержанням, можна знехтувати.

На першій лінії імпортованої фінансової кризи, а ми наголошуємо саме на тому факті, що теперішня криза саме є «імпортованою» в Україну, опинилася банківська система.

Звернемося до основних показників, що характеризують банківську систему України (див.табл.1;)

Таблиця 1

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ[16]

№ з/п	Показники	Дата								
		01.01. 2001	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009
1.	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	181	186	193	198	198
2.	Виключено з Державного реєстру банків	9	9	12	8	4	1	6	1	7
3.	Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	38	35	24	20	20	20	19	19	13
1.	Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	165	170	175	184
1.1.	з них: з іноземним капіталом	22	21	20	19	19	23	35	47	53
1.1.1.	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9	13	17	17
2.	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	13,3	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35.0	36.7

Показники таблиці 1 наочно свідчать, що хвиля банкрутств банків ще попереду: у стані ліквідації знаходяться лише 13 банків, що менше, ніж було на початок 2008 р.

Кількість банків, що діють, збільшилася протягом 2008 р. і досягла 184 установ.

У таблиці 2 подано сукупні активи банків України.

Таблиця 2

ЗАГАЛЬНІ АКТИВИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ[16]
(млн. грн.)

№ з/п	Показники	Дата								
		01.01. 2001	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009
1.	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	39866	50785	67774	105539	141497	223024	353086	619004	973332
1.1.	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37129	47 591	63896	100234	134348	213878	340179	599396	926086
2.	Високоліквідні активи	8270	7744	9043	16043	23595	36482	44851	63587	79702
3.	Кредити надані	23637	32097	46736	73442	97197	156385	269688	485507	792384
3.1.	з нього: кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності	18216	26564	38189	57957	72875	109020	167661	276184	472584
3.2.	кредити надані фізичним особам	941	1373	3255	8879	14599	33156	77755	153633	268857
4.	Довгострокові кредити	3309	5683	10690	28136	45531	86227	157224	291963	507715
4.1.	з них: довгострокові кредити суб'єктам господарської діяльності	2761	5125	9698	23239	34693	58528	90576	156355	266204
5.	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2679	1863	2113	2500	3145	3379	4456	6357	18015
6.	Вкладення в цінні папери	2175	4390	4402	6534	8157	14338	14466	28693	40610
7.	Резерви під активні операції банків	2737	3194	3905	5355	7250	9370	13289	20188	48409
	% виконання формування	61.5	85.4	93.3	98.2	99.7	100.05	100.1	100.04	100.1

	резерву									
7.1.	з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	2963	3575	4631	6367	8328	12246	18477	44502

З показників таблиці 2 робимо висновок: кредити, що видані фізичним особам, зросли за 2008р. з 153 633млн.грн. до 268 857 млн.грн.

Найбільш цікавим є зростання проблемних кредитів з 6 357млн.грн. на початок 2008 р. до 18 015 млн. грн.. на 1 січня 2009 р., тобто майже у 3 рази. Загалом активи банків збільшуються.

Таблиця 3

ЗАГАЛЬНІ ПАСИВИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ[16]
(млн. грн.)

№ з/п	Показники	Дата								
		01.01. 2001	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009
.	Пасиви, усього	37129	47591	63896	100234	134348	213878	340179	599396	926086
2.	Власний капітал	6507	7915	9983	12882	18421	25451	42566	69578	119263
2.1	з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	3 665	4575	6003	8116	11648	16144	26266	42873	82454
2.2	Частка капіталу у пасивах	17.5	16.6	15.6	12.9	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9
3.	Зобов'язання банків	30622	39 676	53 913	87352	115927	188427	297613	529818	806823
3.1	з них: кошти суб'єктів господарської діяльності	13071	15653	19 703	27987	40128	61214	76898	111995	143928
3.1.1	з них: строкові кошти суб'єктів господарської діяльності	2867	4698	6161	10391	15377	26807	37675	54189	73352
3.2	кошти фізичних осіб	6649	11165	19092	32113	41207	72542	106078	163482	213219
3.2.1	з них: строкові вклади фізичних осіб	4569	8060	14128	24861	33204	55257	81850	125625	175142
	Довідково:									
1.	Регулятивний капітал	5148	8025	10099	13274	18188	26373	41148	72265	123066
2.	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	20.69	18.01	15.11	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01
3.	Доходи	7446	8583	10470	13949	20072	27537	41645	68185	122580
4.	Витрати	7476	8051	9785	13122	18809	25367	37501	61565	115276
5.	Результат діяльності	-30	532	685	827	1263	2170	4144	6620	7304
6.	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03
7.	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51
8.	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30
9.	Чистий спред, %	7.10	8.45	7.20	6.97	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18

З показників таблиці 3 можна наочно спостерігати, що відповідно до збільшення активів збільшилися і банківські пасиви - до 926 086 млн. грн.

Зазначимо, що незважаючи на зростання власного капіталу, доходів, прибутку банків, усі показники рентабельності на початок січня 2009 р. мають менші значення, ніж на початок 2008 р., та значно менші, ніж у 2007р.

Фінансова криза гостро поставила питання про ліквідність комерційних банків як кожного зокрема, так і банківської системи у цілому.

Таблиця 4

Значення економічних нормативів у цілому по банківській системі України за 2008 рік[17]

Норматив		За станом на											
		01.01	01.02	01.03	01.04	01.05	01.06	01.07	01.08	01.09	01.10	01.11	01.12
H2	Норматив адекватності регулятивного капіталу (не менше 10 відсотків)	13.92	13.97	13.25	13.29	13.34	13.49	13.40	13.67	13.74	13.61	13.16	13.08
H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 відсотків)	53.60	57.80	52.67	51.57	51.32	51.60	54.25	54.93	55.14	54.06	50.20	58.38
H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 відсотків)	75.31	74.22	72.10	71.39	72.00	73.10	71.41	77.81	79.27	79.34	72.41	76.99
H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 20 відсотків)	39.93	39.67	37.06	36.32	36.41	37.38	38.03	38.04	38.72	37.58	32.38	32.73
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 відсотків)	22.56	22.75	22.35	22.61	22.03	21.77	21.86	21.86	21.82	22.18	22.41	23.33
H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	171.06	161.01	158.59	151.33	155.03	146.97	154.15	148.56	150.51	162.36	169.87	170.69
H13	Норматив загальної відкритої валютної позиції (не більше 30 відсотків)	7.0297	7.4082	6.7835	7.6930	8.3136	8.1802	7.7191	7.6844	7.8524	7.0912	8.3292	10.4398
H13-1	Норматив загальної довгої відкритої валютної позиції (не більше 20 відсотків)	4.2474	4.8686	4.7655	5.6300	6.3313	6.5022	6.1280	6.0739	6.7511	5.6259	6.5309	8.2593
H13-2	Норматив загальної короткої відкритої валютної позиції (не більше 10 відсотків)	2.7953	2.5755	2.0800	2.0672	1.9773	1.6945	1.6533	1.6301	1.1516	1.5099	1.8345	2.2400

Отже, що банки переводять свої активи у більш ліквідні форми, про що свідчить збільшення нормативу миттєвої ліквідності та поточної ліквідності, проте короткострокова ліквідність банків зменшилася, також зменшився норматив адекватності регулятивного капіталу до 13,08%.

За валютними позиціями банків спостерігаємо, що загальна відкрита валютна позиція банків зросла до 10,4%, довга валютна позиція також збільшилася - до 8,26%, але загальна коротка позиція банків зменшилася.

Наведені дані значення економічних нормативів протягом листопаду-грудня свідчать, що банки переорієнтувалися з надання кредитів на валютні операції. Загалом можна стверджувати, що протягом найближчого часу загальна криза ліквідності банківської системи не загрожує.

Але це усереднені показники по системі. Банкрутства ж окремих банків неминучі.

Коріння кризи полягає у надмірному споживанні, що також захопило й Україну, призвівши до інфляції пропозиції. Іншими словами, товаровиробники встановлювали ціни на свій власний розсуд, оскільки були впевнені, що товар вусе одно куплять: візьмуть кредит і куплять за будь – яку ціну.

Проблеми надмірного споживання тісно пов'язані з відповідальністю вибору серед можливих варіантів.

Обґрунтування характеристики зростання ролі свободи в умовах фінансової економіки через розкриття поширення варіантів вибору за рахунок віртуальних альтернатив і підвищення відповідальності за здійснений вибір (див на рис.9).

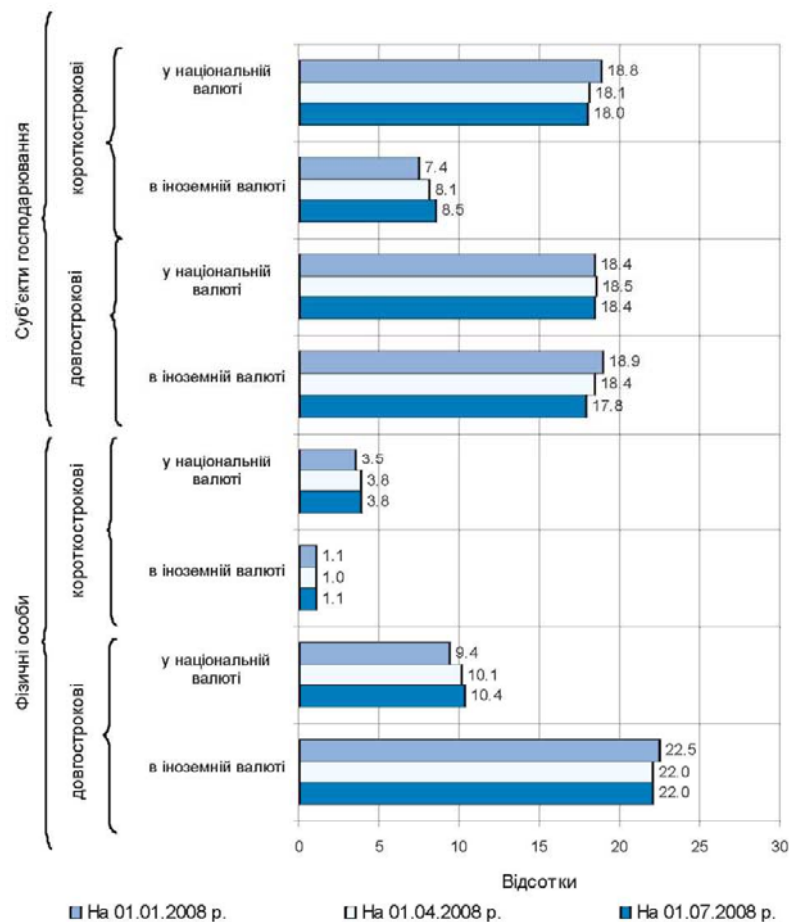
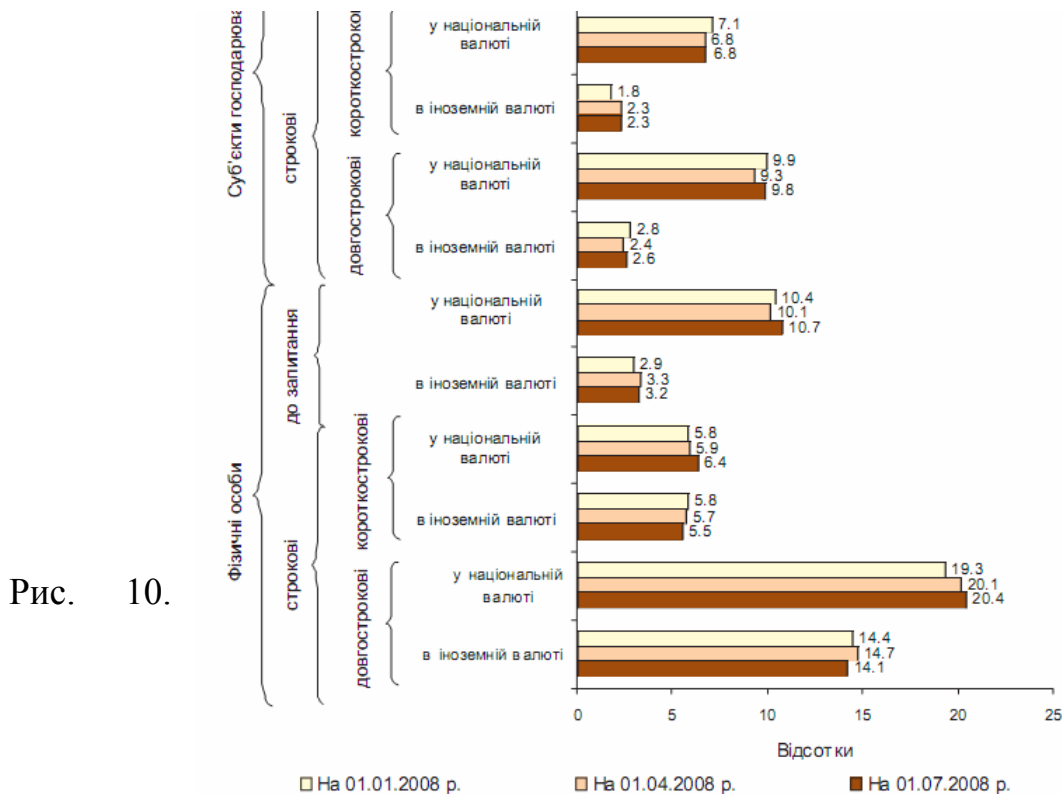

Рис.9. Структура вимог банків України за кредитами, наданими суб'єктам господарювання та фізичним особам[18]

Наголосимо на тому, що у передкризовому періоді у структурі кредитів, що були видані банківською системою у цілому, найбільше місце займають довгострокові кредити, надані фізичним особам в іноземній валюті. У відповідних періодах поточного року вони становили 22-22,5% від загального обсягу наданих кредитів.

Тому наявне на теперішній час різке коливання валютних курсів та стрімке зростання безробіття підвищує ризик неповернення кредитів понад 22 % загального кредитного портфеля банківської системи України.

Звернемося до аналізу депозитів, залучених банками, які подані на рис. 10.

Структура зобов'язань банків України за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб[19]

Зазначимо, що у передкризовому стані спостерігався високий рівень довіри населення до банківського сектора. З даних рисунку видно, що протягом першого півріччя 2008 р. найбільша частина коштів, залучених банками, становлять саме кошти фізичних осіб, до того ж їх кількість збільшувалася з 19,3% до 20,4% у відповідних періодах.

Цю довіру було зруйновано Постановою Правління НБУ від 11 жовтня 2008 №319. Заборона дострокового повернення депозитів досить не скасована, у Постанові Правління НБУ від 16.10.2008 №328 відсутній навіть натяк на це.

Як свідчать наведені дані рисунків, населення було найбільш активним контрагентом банків на кредитному та депозитному ринках.

Стрибки курсу гривні щодо долара, зростання безробіття зробили ризиковими саме кредити, видані фізичним особам.

Нами було проаналізовано кредитні портфелі 5 найбільших банків України,

досліджувалася питома вага кредитів, отриманих фізичними особами. Для чистоти аналізу порівнювалися дані річних звітів за 2007 р.(див. рис. 11).

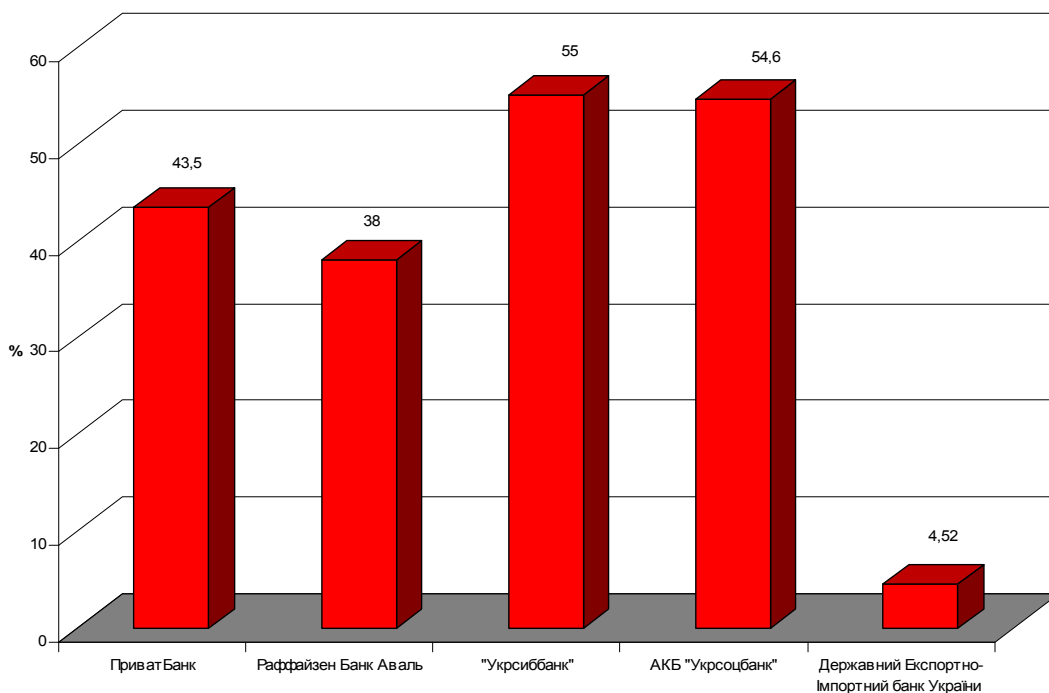

Рис. 11. Питома вага кредитів, що надані фізичним особам протягом 2007 року у кредитному портфелі 5 найбільших банків України.[20]

П'ятірку найбільших банків очолює ПриватБанк: у його кредитному портфелі 43,5% кредитів, виданих фізичним особам, у Раффайзен Банку Аваль - 38%, очолюють групу - Укрсиббанк - 55% та Укрсоцбанк - 54,6%, тобто в умовах кризи майже половина кредитного портфеля стає надмірно ризиковою.

Зовсім інша картина у Ексімбанці, проте вона пояснюється його спеціалізацією на валютних операціях і міжнародних розрахунках та державної формою власності.

З точки зору ризиковості активів, можна твердо надавати перевагу державному експортно-імпортному банку України у порівнянні з іншими банками першої п'ятірки.

У докризовий період частка проблемних кредитів стабільно зменшувалася в Україні, що видно з даних рисунку 12.

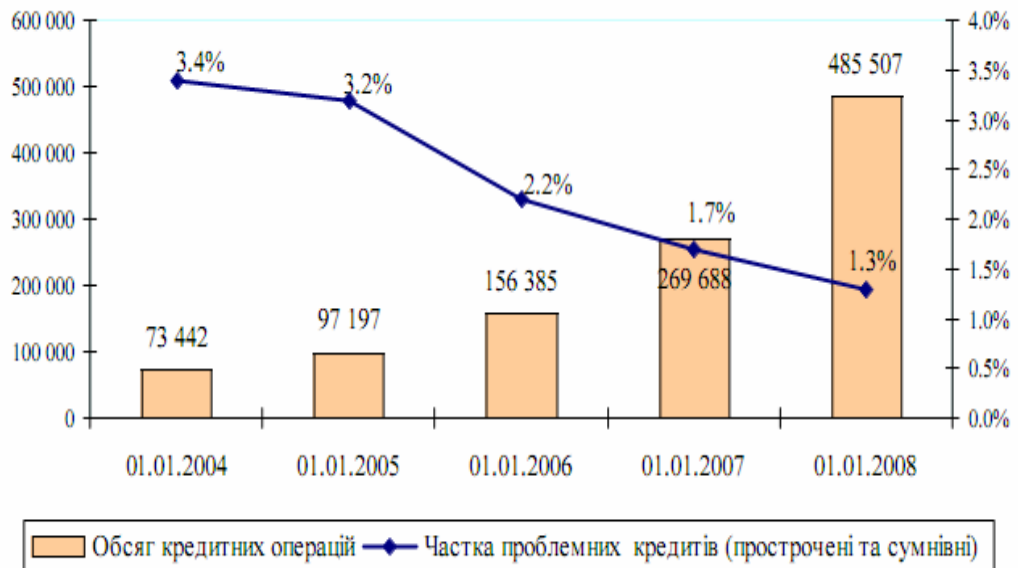

Рис.12. Динаміка частки проблемних кредитів у наданих кредитах в Україні[21]

Але у теперішній час можна очікувати катастрофічного їх збільшення.

Однією з причин руйнівного прояву фінансової кризи є надмірна присутність іноземного капіталу у банківській сфері.

Протягом певного періоду відбулося лише стрімке зростання присутності іноземного капіталу як у явній формі, шляхом злиття і поглинання вітчизняних банків та придбання пакетів їх цінних паперів, а також у прихованій формі - шляхом збільшення питомої ваги іноземного капіталу в капіталі вітчизняних банків. Результати ілюстровані рисунком 13.

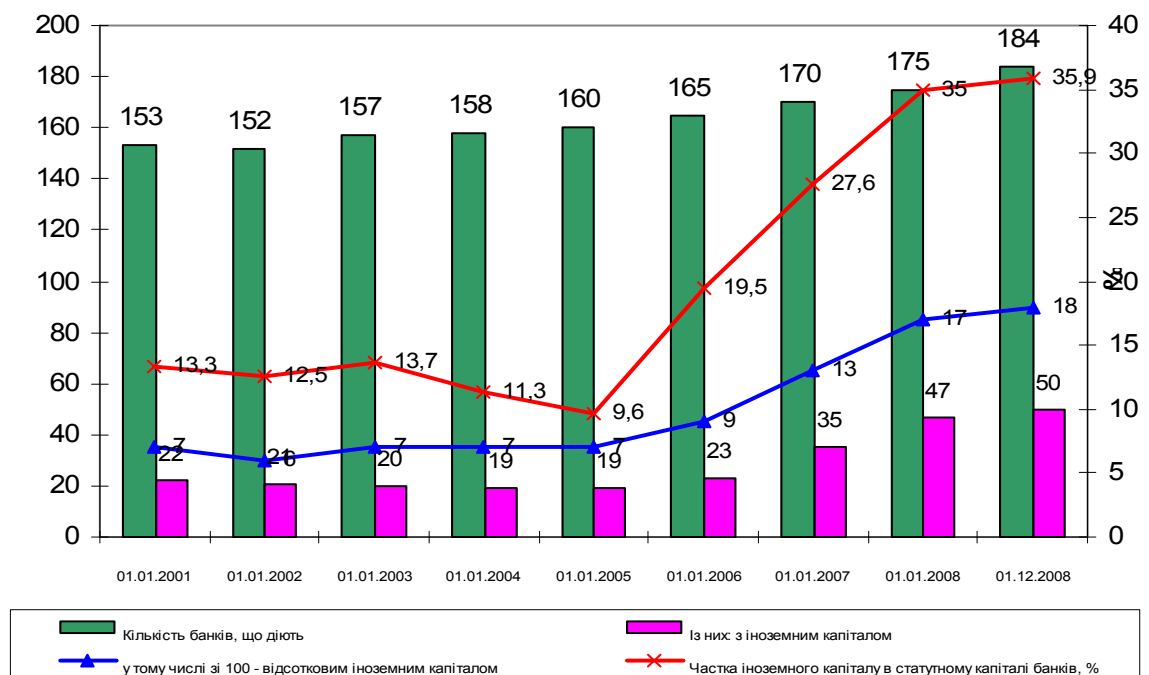

Рис. 13. Динаміка загальної кількості банків України, що діють, банків з іноземним капіталом та питомої ваги іноземного капіталу в статутному капіталі банків[22]

На рисунку чітко видно, як зростає питома вага іноземного капіталу в сукупному капіталі комерційних банків – з 13,3% у 2001 р. до 35,9% у 2008 р. В Україні на цей час діють 33 представництва іноземних банків, структура за належністю до країни подана на рис 14.

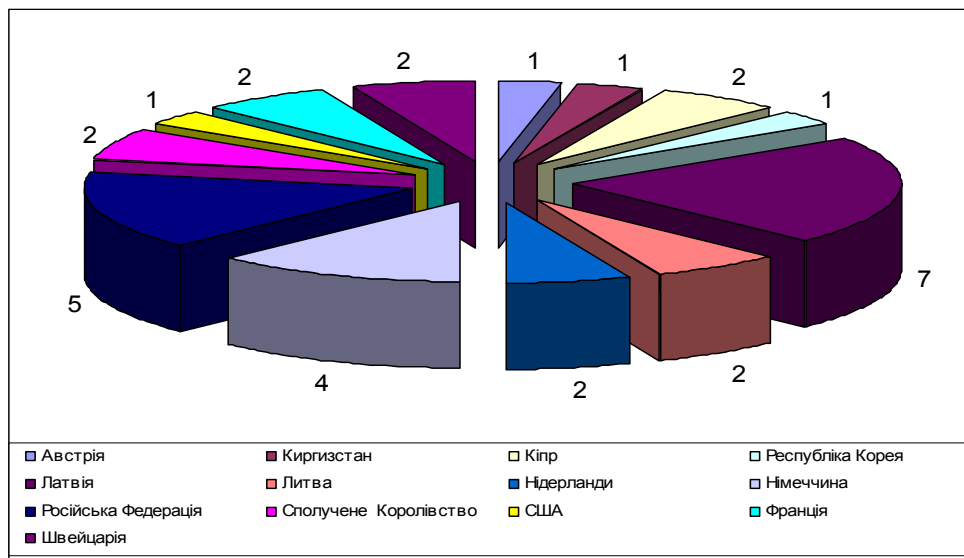

Рис.14. Структура представництв зарубіжних банків на території України у розрізі країн [23]

Присутність іноземного капіталу на вітчизняному ринку пов'язують з лібералізацію чинного банківського законодавства.

На необхідності подальшої лібералізації та «відкритості» банківських структур наполягають ряд закордонних політичних діячів та вітчизняних науковців, наприклад, Яков Грудзевич та Уляна Грудзевич [24], Володимир Козюк[25], та Олександр Дзюблюк[26], що бачать розвиток банківського сектора та можливість досягнення сталого грошово-кредитного розвитку через пом'якшення банківського законодавства та зменшення рівня регулювання з боку НБУ.

Але це - хибний шлях. Збільшення присутності іноземного капіталу виступило передавачем імпорту фінансової кризи в Україну. На теперішній час можна сказати, що 35,9% банківського капіталу знаходиться під прямим впливом фінансової кризи. Додаючи до цього ризику від неповернення кредитів фізичними особами, можна говорити про велику ймовірність руйнування банківської системи.

Питання руйнівного впливу лібералізації на діяльність досліджувалося нами з 2006 р.[27].

Результати, які ми отримали у ході дослідження, свідчать, що величезна частина суспільного фінансового потоку в процесі бюджетного перерозподілу не направляється на соціальні та економічні проблеми, а йде на стабілізацію фінансового сектора економіки.

Фінансова економіка у черговий раз зумовила економіку продуктивну. Фінансова криза, що розпочалася за межами України, примусила спрямовувати величезні обсяги фінансування на переборювання шкоди, що завдала. Стрімке зростання зовнішніх запозичень ніяк не зумовлене

чинниками реального сектора, але повернення боргів поляже тягарем на усе суспільство, насамперед - на продуктивний сектор та людський капітал.

Дослідження бюджетного перерозподілу та його зв'язку з фінансовою кризою повинно закінчитися визначенням його впливу на людський капітал. Аналіз людського потенціалу в умовах фінансової економіки необхідно починати саме з рівня доходів та їх динаміки.

Звернемо увагу на рис.15.

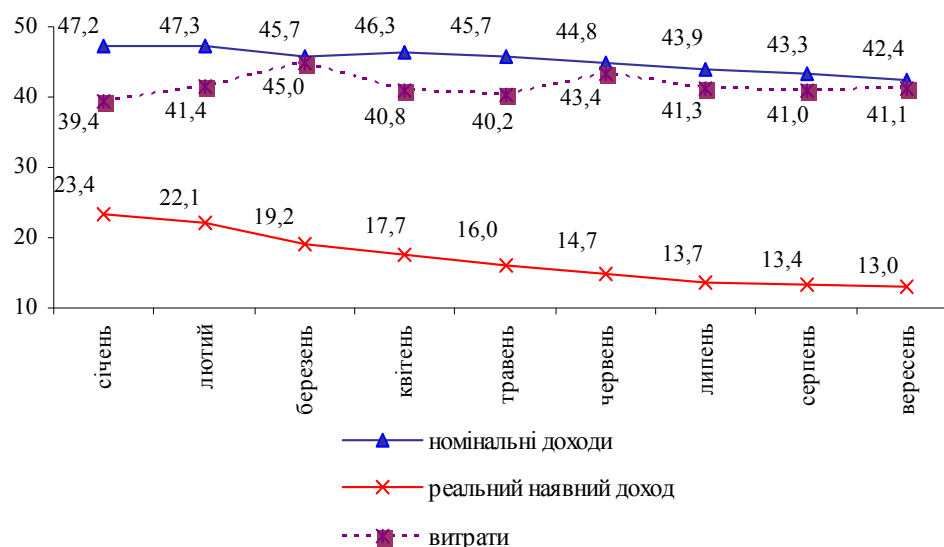

Рис.15. Доходи та витрати населення України у 2008р. (приріст/зниження нарастаючим підсумком у відсотках до відповідного періоду попереднього року)[28]

Як свідчить динаміка реального наявного доходу, що подана на рисунку, він зменшується з 22,4% до 13,0% у відсотках до відповідного періоду попереднього року за рахунок підвищення цін.

Стрімке зростання безробіття є ще однією проблемою, пов'язаною з фінансовою кризою.

Зменшення доходів населення, збільшення безробітних підводить на до невтішних висновків про зростання бідності.

Бідність є фактором, що обмежує фінансову свободу. Розглянута у суспільному масштабі вона унеможливує розвиток не тільки її фінансової складової, а й самої економічної свободи. Прояви бідності насамперед виявляються у зубожінні людського потенціалу.

Перед Україною постає загроза переходу до традиційної тотальної бідності, з якої немає виходу. Це той вид бідності, притаманний країнам «третього» світу, при якому усі суспільні відносини, навіть біологічні показники людини (тривалість життя, зріст, вага тіла) пов'язані з загальним зубожінням суспільства.

Характеристику факторів, що обмежують економічну свободу: монополізація; інституційні пастки; фінансово-економічні ризики; відсутність культури наявної відповідальності суб'єктів господарювання.

Передкризовий стан України характеризувався балансуванням на межі тимчасової масштабної бідності та традиційної тотальної бідності, на

віднесенні нашої країни саме до останнього типу бідності наполягала Елла Лібанова. Прояви фінансової кризи можуть зняти полеміку у цьому питанні - країна беззаперечно може перетворитися на суспільство, що десятиріччями, та навіть сторіччями буде відтворювати лише одне суспільне відношення – убогість.

Різниця між тимчасовою тотальною бідністю та традиційною тотальною бідністю, з науковою точки зору, існує.

У першому випадку суспільство має шанс до розвитку шляхом реалізації позитивного моменту економічної свободи. Але зазначимо, що навіть у цьому, не найгіршому становищі, відбуваються незворотні зміни у людському капіталі та можливості реалізувати людський потенціал.

У другому випадку шансів самотужки подолати проблеми бідності суспільство не має.

При будь-якому виді масштабної бідності відбувається переорієнтація суспільства з майбутнього на минуле. Невпевненість у прийдешньому породжують недовіру до нього, теперішній поточний стан сприймається лише як момент, у якому потрібно вижити «за будь яку ціну», втрати людського потенціалу нехтуються. Втрачається важливий елемент позитивної економічної свободи – вибір мети. Мета відсутня вона замінена потребою виживання. У суспільстві, що сповнено негативними очікуваннями, формується несприйняття добробуту як самореалізації людини, розкриття її потенціалу, зневага до будь-якої власності (державної чи особистої), поширюється безвідповідальність людини та суспільних інститутів. На тлі трофейного розкрадання держави та обкрадання членів суспільства одним одним формується заперечення суспільством самого себе, втрата довіри до влади, можливості самореалізації та змін на краще. Суспільство винищує само себе.

Висновки та пропозиції.

1. Необхідно обмежити приплив іноземного капіталу у банківську сферу.
2. Слід негайно скасувати Постанову Правління НБУ від 11.10.2008 №319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» як таку, що підриває довіру населення до банківської системи та сприяє зuboжінню населення.
3. Потрібно розробити законодавчі норми про банкрутство фізичної особи з метою вирішення відносин між позичальниками та банками у цивільно – правовому полі.
4. При визначеному співвідношенні зовнішнього та внутрішнього боргу наша країна стає надзвичайно чутливою до коливань на світовому валютному ринку та відношення до неї світових фінансових інституцій. Це може призвести до втрати фінансової незалежності країни.
5. На підставі розглянутих вище чинників можемо запропонувати більш широко вживати механізм державних гарантій не тільки для юридичних, а й фізичних осіб, для чого необхідно розробити чіткий механізм надання державних гарантій при кредитуванні та погашенні кредитів та визначити вимоги надання державних гарантій. Дієвість механізму повинна ґрунтуватися на чітких вимогах щодо їх надання, попередньому

фінансовому контролі та дотриманні умов надання державних гарантій. Підкреслимо, що сутність рекомендації полягає у більш широкому використанні кредитів саме на внутрішньому ринку позичкових ресурсів на відміну від існуючої практики надання державних гарантій при запозиченні ззовні.

Література:

- 1 Гальчинський А.С. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій/А.С. Гальчинський//Дзеркало тижня. — № 42 (721). — 8 — 14 листопада 2008- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.dt.ua:80/2000/2020/64615/>
2. Данилишин Б. Економіка України: життя після кризи?/Б. Данилишин// Дзеркало тижня.- № 1 (729).- 17 — 23 січня 2009.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/65131/>
3. Шигео Катцу. Долаючи кризу/Катцу Шигео// Дзеркало тижня.- № 45 (724).- 29 листопада — 5 грудня 2008.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/64835/>
- 4 Згуровський М. Болісне одужання через кризу/ М. Згуровський // Дзеркало тижня.- № 47 (726).- 13 — 19 грудня 2008.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/64949/>
5. Александров В.В. Фінансово-кредитна система як фактор економічної безпеки транзитивного суспільства / В.В. Александров, Г.В. Задорожний, О.Є. Юрченко. — Х., 2003. — 235 с.
- 6 Осипов Ю.М. Финансовая экономика как высшая форма бытия экономики /Ю.М. Осипов// Философия хозяйства.- 2000. — № 2. — С. 14.
7. Неклесса А. Финансовый мир: реальные следствия виртуальных стратегий /А. Неклесса// Философия хозяйства.- 1999. — № 2. — С. 52-60.
8. Бодрийяр Жан Общество потребления его мифы и структура/Жан Бодрийяр; пер. с фр — М.:Республика; Культурная революция, 2006. — 269с.
9. Задорожний Г.В. Гламур современной экономической науки/Г.В. Задорожний// Матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції.- «Стабілізація соціально – економічного розвитку і міжнародної співпраці: проблеми та шляхи вирішення».- (25-26 квітня 2008 року, Харків) стр10-20.
10. Кушнірук. Б. Глобальна фінансова криза: світ стає іншим/Б. Кушнірук//[Електронний ресурс]., - Режим доступу:<http://www.unian.net/ukr/news/news-277685.html>
11. Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег/А.А. Гриценко. — К.: «Основа», 2005. — 192 с.
12. Бандурка А.М. Деньги и кредит: /А.М. Бандурка, В.В. Глущенко учебн. — Харьков: Изд –во Нац. Ун-та внутр.. дел, 2003.-с.480.
13. [Електронний ресурс]. .- Режим доступу <http://dollaromania.com/gold.htm>
14. Бюлетень НБУ.- 2008. - №9. С.36.
- 15 [Електронний ресурс]. .- Режим доступу <http://charts.finance.ua/ru/currency/cash>

-
16. Офіційний сайт Національного банку України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу.- http://bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm
17. Офіційний сайт Національного банку України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://bank.gov.ua/Bank_supervision/Econom_norms/2008.htm
- 18 Бюлетень Національного банку України. – 2008. - №9.- [Електронний ресурс].- .- Режим доступу// [http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan/index.htm# Бюлетень% 20Національного%20банку%20України](http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan/index.htm#Бюлетень%20Національного%20банку%20України); стр. 33
- 19 Бюлетень Національного банку України. – 2008. - №9.- [Електронний ресурс].- .- Режим доступу// [http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan/index.htm# Бюлетень% 20Національного%20банку%20України](http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan/index.htm#Бюлетень%20Національного%20банку%20України); стр. 27
- 20 Побудовано та за даними річних звітів зазначених банків: [Електронний ресурс].- http://www.privatbank.com.ua/info/index1.stm?fileName=2_13r.html; http://www.aval.ua/about/annual_report/; http://www.ukrsibbank.com/ua/o_banke/godovye_otchety; <http://www.usb.com.ua/about/reports/>; <http://www.eximb.com/ukr/about/report/2007/>
- 21 Звіт про діяльність банківського нагляду України у 2007 році. – К.: 2008; с.23
- 22 Угруповано та побудовано за матеріалами таблиці 1
- 23 Побудовано за матеріалами
[http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Foreign_rep.pdf]
- 24 Грудзевич Я., Розвиток і функціонування малих та середніх банків в Україні у контексті глобалізаційних і євроінтеграційних процесів /Я. Грудзевич, У. Грудзевич //Вісн. НБУ. – 2005. – № 6. – С. 35-37.
- 25 Козюк В. Вплив відкритості економіки на монетарну політику: емпіричний аналіз на прикладі країн ОЕСР /В. Козюк//Вісн. НБУ. – 2005. – № 7. – С. 50-54.
- 26 Дзюблюк О. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці/О. Дзюблюк // Вісн. НБУ. – 2005. – № 3. – С. 30-35.
- 27 Глущенко О.В. Лібералізація діяльності комерційних банків України: можливості та проблеми /О.В. Глущенко// Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2006 № 743. – С. 84-91.
- 28 Доходи та витрати населення України за січень вересень 2008 року // Експрес випуск. – 05.11.2008р. №256

Аннотация

Реализация экономической свободы в условиях глобального финансового кризиса

Глущенко О. В., доцент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Статья посвящена исследованию реализации экономической свободы в условиях финансового кризиса. Определены и охарактеризованы внутренние

и внешние формы проявления экономической свободы. Рассмотрено внешнее пространство реализации экономической свободы. Обоснованы характеристики роста роли свободы в условиях финансовой экономики путём распространения вариантов выбора за счет виртуальных альтернатив и повышения ответственности за осуществленный выбор.

Ключевые слова: экономическая свобода, финансовый кризис, пространство экономической свободы, риск, ответственность

Summary

Realization of Economic Freedom under Conditions of Global Financial Crisis

Gluschenko O. V., assistant professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

The article is devoted to the research of realization of economic freedom under conditions of financial crisis. The internal and external forms of display of economic freedom are determined and characterized. The external space of economic freedom realization is considered. The characteristics of growth of the role of freedom under conditions of the financial economy are grounded through the disclosure of spreading of options due to virtual alternatives and increase of responsibility for the selected option .

Keywords: economic freedom, financial crisis, space of economic freedom, risk, responsibility.